

International SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:48
sssjournal.com

pp.6127-6133
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 25/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 29/10/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 29.10.2019

ULUSLARARASI GÖÇLERİN DÖNÜŞÜMÜNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

AN APPRAISAL ON THE TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL MIGRATIONS

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP

Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Kırıkkale/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1879>

Reference : Sarp, Ç. (2019). "Uluslararası Göçlerin Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme", International Social Sciences Studies Journal, 5(48): 6127-6133.

ÖZ

Sosyal bilimlerin bütün alanlarında olduğu gibi göç çalışmalarında da tarihselci yaklaşım araştırılan konuyu kendi bağlamı içinde anlamaya yardımcı olur. Böyle bir anlayışla yola çıkarak bu çalışmada da sanayileşmeyle birlikte başlayan, aşağı yukarı 200 yıllık bir süreçteki göçler modernleşme, kapitalistleşme ve ulus devlet kavramları etrafında tartışılmıştır. İrdelenen dönemlerdeki sosyo-ekonomik şartlar göz önünde bulundurulmak suretiyle ilgili kavram ve süreçlerin zamana ve mekâna bağlı olarak göç üzerindeki etkilerini anlamak amaçlanmıştır. Immanuel Wallerstein'in "Dünya Sistemleri Analizi", Michael J. Piore'nin "İkiye Bölünmüş Emek Piyasası" kavramı ve Wilbur Zelinsky'nin "Hareketlilik Geiş Hipotezi" kuramsal tartışmanın temel dayanak noktaları olmuştur. Gelişmiş devletlerin, "Sanayi Devrimi" ile başlayıp "İleri Sanayi Toplumlari" aşamasının sonuna varana dek az gelişmiş devletlerden kabul ettikleri vasıfsız ve yarı vasıflı işçi göçlerinin önü post-endüstriyel üretim sürecine geçişle birlikte kapanmıştır. Gelişmiş devletler tarafından yoğun şekilde doğal kaynak ve emek sömürsüne maruz kalan az gelişmiş devletlerde yaşayan toplumların yaşam imkânlarındaki kısıtlamalar onların cazibe merkezlerine yönelik uluslararası göçünü tam olarak engelleyememiştir. Önceki düzenli işçi göçlerinin yerini düzensiz ve zorunlu göçler almaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Kapitalizm, Modernleşme, Endüstriyalizm, Post-Endüstriyalizm

ABSTRACT

As in all fields of social sciences, the historicist approach in migration studies helps to understand the subject under investigation in its own context. In this study, starting with such an understanding, the migrations that started with industrialization in a period of approximately 200 years were discussed around the concepts of modernization, capitalization, and nation-states. It is aimed to understand the effects of related concepts and processes on migration depending on time and space by considering the socio-economic conditions in the periods discussed. Immanuel Wallerstein's "World-Systems Analysis", Michael J. Piore's concept of the "Dualism in the Labor Market" and Wilbur Zelinsky's "The Hypothesis of the Mobility Transition" are the mainstays of the theoretical discussion. Starting with the "Industrial Revolution" and until the end of the "Advanced Industrial Societies" phase, unskilled and semi-skilled labor migrations, which the developed states accepted from underdeveloped states, were terminated with the transition to the post-industrial production process. Restrictions on the living conditions of the societies living in less developed states which are subjected to intensive exploitation of labor and natural resources by developed states have not fully prevented their international migration to centers of attraction. Previous regular labor migrations have continued to be replaced by irregular and forced migrations.

Key Words: International Migration, Capitalism, Modernization, Industrialism, Post-Industrialism

1. GİRİŞ

2019 Yılında dünya genelindeki uluslararası göçmen sayısı 272 milyon civarındadır. Giderek artış eğiliminde olan uluslararası göçmen sayısı 2010 yılında 221 milyon iken 2000 yılında 174 milyondur. Uluslararası göçmenlerin yarısından fazlası Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunurken, toplam sayının üçte ikisinin 20 ülkede yaşıyor oluşu dikkat çekicidir. Bunların başında ise ilk sırayı Amerika Birleşik Devletleri'nin (51 milyon) aldığı, onu Almanya'nın (13 milyon) ve Suudi Arabistan'ın (13 milyon), Rusya Federasyonu'nun (12 milyon), Birleşik Krallık'ın (10 milyon) ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (9 milyon) takip ettiği ifade edilebilir. (UN: 2019). Birleşmiş Milletler verilerinden de anlaşıldığı üzere Batılı

örgütlenme ve üretme biçiminin temsilcisi devletler ağırlıklı olarak hedef ülke konumundadır. Bunların dışında, 2019 Yılı itibariyle en fazla uluslararası göçmene ev sahipliği yapan diğer ülkeler arasında ise bölgesinde lider konumda olan Rusya ve Arap ülkeleri içinde petrol zengini iki siyasi yapının bulunduğu görülmektedir.

İktisadi güç açısından dünyanın ileri gelenleri arasında sayılacak bu ülkelerin muhatap oldukları göç akımlarının “çekici ve itici kuvvetler” yaklaşımına göre anlaşılabilir bir tarafı vardır (Lee: 1966). Burada dikkat çeken bir husus olarak Suudi Arabistan’ın, Birleşik Arap Emirlikleri’nin ve Rusya’nın da fazlaca göç alan ülkeler arasında öne çıkmasını saymak mümkün olabilir. Bunlardan Suudi Arabistan’ın ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin çevre Arap ülkelerinden, Hindistan ile Bangladeş başta olmak üzere bazı Asya ülkelerinden ve Afrika’dan yoğunlukla göç aldığı bilinmektedir. Bunların bir kısmı Suriye, Libya, Yemen ve Mısır gibi Arap Baharı olarak adlandırılan Batı’yla çok fazla içli dışlı ilişkilerin yaşandığı, iç karışıklıkların ve çatışmaların gerçekleştiği ülkelerden ağırlıklı olarak sığınma şeklinde gerçekleştiği gibi önemli bir kısmı da işçi göçü şeklinde cereyan etmiştir. Rusya’da ise durum daha farklıdır. Rusya Federasyonu İstatistik Servisi’nin (2019) sunduğu resmi verilere göre ülkenin aldığı uluslararası göçün çok büyük bir bölümü eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gerçekleşmiştir. Bunlar içinde Ukrayna Avrupa ile Rusya arasında yapmak zorunda kaldığı bir tercih neticesinde 2014 yılında yaşadığı ihtilali müteakip 2015-2016-2017-2018-2019 yıllarında en fazla göçmen akımına konu olan kaynak ülke konumundadır. Ukrayna’nın doğusunda Rusya yanlısı ayrılıkçı gruplarla Ukrayna devletinin verdiği anti-terör operasyonları da bu süreci besleyen temel unsurlardandır. Chudinovskikh ve Denisenko’nun (18.05.2017) da ifade ettiği üzere Rusya’nın Sovyet kökleri bu devleti bir göç sisteminin merkezine yerleştirmektedir. Gerek kaynak ülkelerdeki Rus etnisitesinden olan nüfusun Rusya’ya göçü, gerekse tarihi ve kültürel bağlar ile oluşan bu ağ vesilesiyle diğer etnisitelere mensup kişilerin bölgenin lider ülkesi konumundaki Rusya’da daha fazla kaynağa ulaşma beklentisi vb. etkilerin göç akışlarına sebep olduğu düşünülmektedir.

Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin aldıkları uluslararası göçlere bakıldığında bunların önemli kısmının zorunlu göç olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası zorunlu göçler sadece Batılı devletler dışındaki sınırlı sayıda siyasi yapıyı hedef almış değildir. Elbette Batı da her ne kadar bu yükten kurtulmanın fiili yollarını arasa da bu sorunla yüzleşmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü verilerine göre 2018 Yılı sonu itibariyle dünya genelinde zorla göçe tabi tutulananların, bir diğer ifadeyle yerinden edilenlerin sayısı yaklaşık 71 milyon kişiye ulaşmıştır¹. Büyük bir ülke nüfusuna eş değer olan bahse konu göçmen kitlesi, yirmi yıl öncesini ikiye katlamış olan 2017 yılsonu verilerine² göre de 2,3 milyonluk bir artışla göstermiştir. Bu sayının 25,9 milyonunu mülteciler, 3,5 milyonunu sığınmacılar, 41 milyonu aşkın bir kısmını ise ülke içinde yerinden edilmiş kişiler oluşturmaktadır. Yani 2018 yılında her gün 37000 kişi, her bir dakikada ise 25 kişi yerlerinden edilmiştir. Toplam sayının tahminen 13,6 milyonu 2018 yılındaki şiddet eylemleri ve zulüm sebebiyle gerçekleşen göç hareketlerine konu olan kimseleri ifade etmektedir (UNCHR Global Trends: 2018).

İster zorunlu, ister gönüllü olsun uluslararası göçler bir bütün olarak irdelendiğinde çoğu kez bir sömürü ilişkisinin tezahürü olarak görünürler. Günümüzde halen varlığını sürdürmekte olan bu sömürü ilişkisinin kaynağını Coğrafi Keşifler Çağı’na ve Batılı ticaret kapitalizminin gelişmesine kadar götürmek mümkün olsa da bu ilişkileri, belirleyicisi oldukları uluslararası göçleri doğuran tarihsel süreçler içinde ayrı ayrı değerlendirmek daha bütünlüklü bir anlamaya imkân sağlayacaktır. Böylece köklü değişimlerin yaşandığı her bir dönemdeki eşitsizlikler, sömürü ilişkileri ve nihayetinde uluslararası göçün dönüşümü üzerinde fikir yürütmek kolaylaşacaktır.

Tarihselci bir anlayışla çözümlenmesi amaçlanan uluslararası göç meselesinde çok fazla değişkenin etkili olduğu göz ardı edilmemekle beraber bu çalışmada “modernleşme”, “ulus devlet”, “kapitalizm” ve “üretim biçimleri” üzerinden bir eksen belirlenmiştir. Çalışma sosyolojik bakışla yürütülmeye çalışılmış; konu bağlamında temas edilen dönemlerdeki gerçeklikler kuramsal açıklamalarla desteklenerek toplumsal değişmeyi, değişen yapıdaki sosyal ilişki biçimlerini ve ulus aşırı etki alanlarını dikkate alan bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

¹Yerinden edilenlerin sayısı toplamda 70,8 milyon iken bunun 41,3 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden, 3,5 milyonu sığınmacılardan ve 25,9 milyonu da mültecilerden oluşmaktadır. Toplam mülteci sayısına UNRWA sorumluluğundaki 5,5 milyon Filistinli mülteci de dâhildir

²Yerinden edilenlerin sayısı toplamda 68,5 milyon iken bunun 40 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden, 3,1 milyonu sığınmacılardan ve 25,4 milyonu da mültecilerden oluşmaktadır. Toplam mülteci sayısına UNRWA sorumluluğundaki 5,4 milyon Filistinli mülteci de dâhildir.

2. SİSTEMİN DOĞAL ÇIKTISI

Sosyologların bir kısmı toplumu sistem olarak değerlendirmek eğilimindedirler. Bu bakış açısına göre bütün sistemler gibi toplumlar da belirli girdiler, üretim süreci ve çıktılar ile birlikte anılırlar. Konu uluslararası göçler olunca ise meseleyi tek bir toplumsal sistem özelinde tartışmak sağlıklı bir bilgi üretimine imkân vermeyecektir. Küresel ölçekteki bir olgu, ancak küresel ölçekte bir çözümlemeyle ele alınmalıdır. Bu noktada, Wallerstein'in (2011) "Dünya Sistemleri Analizi" çerçevesinde yapılacak bir değerlendirmeye uluslararası göçleri küresel kapitalist sistemin bir sonucu, hem de devamı için elzem temel bir unsur olarak anlamak mümkün olabilir. Malum olduğu üzere kapitalist iktisat anlayışı toplumlar içinde sınıflı bir yapıyla müsemma iken öte yandan daha geniş bir ölçekte devletlerarasında da temelde merkez ve çevre olarak ifade edilebilecek sermaye ve üretim gücü eksenli eko-politik bir ayrışmayı da tesis etmektedir. Şüphesiz bu ayrışmalar sistem ile kısır bir döngü içine girmiş olan eşitsizlik ve onun sistemle karşılıklı yeniden üretim süreçlerini ihtiva etmektedir. Böylece merkez ile çevre arasında, merkez tarafından yönlendirilen kaynak akışlarının ve orantısız çıktı dağılımlarının hâsıl olduğu süregelen bir terkip ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Wallerstein'in işaret ettiği bu kaynak akışlarının en önemlilerinden sayılan "uluslararası işgücü göçlerinin" yanında "uluslararası zorunlu göçler" de eşitsizliklerin kırılganlaştırdığı siyasi yapıların ve bölüşüm sorununun neticelerinden biri olarak mevcut dünya sisteminin içinde yerini almaktadır.

Merkez-çevre kavramlaştırması esasında sadece kârlılığın dağılımı üzerinden geliştirilen bir bakış açısının ürünüdür. Merkez olarak tabir edilebilecek devletler tarafından yapılandırılan kısmi tekeller sayesinde elde edilen üstünlükler onları çevre devletlerin sınırlı alanda ürettikleri artı değerler karşısında ezici tahakküme imkân veren bir noktaya taşır. Haliyle bu üretim süreci yeni eşitsizlikleri besler, büyütür. Çevre devletlerin merkezden aldıkları -üretim ayrıcalığı merkeze ait olan- ürünler karşılığında merkeze de çevreden önemli oranda bir kaynak aktarımı söz konusudur. İşbu kaynaklar arasında önemli oranda ucuz işgücünden bahsedilebilir (Wallerstein, 2011: 59). Çevreden merkeze yönelen iş gücü akışı çoğu zaman iktisadi göç kapsamında değerlendirmeye müsait olsa da uluslararası zorunlu göçlerin de bu sistemin önemli çıktılarından olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Wallerstein'in kuramından anlaşıldığına göre merkez devletlerin kısmi tekellerinde olan kârlılığı yüksek ürünler pek tabii olarak sadece merkez devletlerdeki tüketicilere değil, aynı zamanda da çevre ve yarı çevre devletlere satılmaktadır. Asıl olarak çevre, sonrasında da yarı çevre devletlerde alım gücü düşük kitlenin iktisadi durumu, satın almaya itildikleri yüksek artı değerli bu ürünler ile daha fazla sarsılmaktadır. Satın almaya itilme ise "ihtiyaç" ve "istek" kavramlarında yaratılan anlam kayması, iç içe geçişler ve karmaşa ile mümkün kılınmaktadır. Böylelikle kapitalizm, söz konusu ürünlerin tüketiminin gerekliliğine-zorunluluğuna dair imgelemi yaratmakta zorluk çekmemektedir Kapitalist iktisat anlayışının doğurduğu bu gerçek Theodor W. Adorno'nun (2011) "kültür endüstrisi", Jean Baudrillard'ın (2013) "tüketim toplumu", Zygmunt Bauman'ın (2013) "sıvı modernlik" çerçevesindeki anlatılarında ve daha birçoğunun da farklı söylem ve kavramlarla yaptığı açıklamalarında irdelenmiştir. Ancak çok az sözcük dizgesi meseleyi Richard Sennett'inkiler (2011: 101) kadar özlü anlatmayı başaramıştır: "Günümüzde tüketme tutkusu dramatik bir güce sahiptir: Seyirci-tüketici için sahiplenici kullanım, henüz sahip olmadığı şeylere duyduğu arzu kadar tahrik edici değildir; potansiyelin abartılması, seyirci-tüketicinin tüm özelliklerini kullanamayacağı şeyleri arzulanmasına neden olur."

Bu imgelem sayesinde her arzın kendi talebini yaratması sağlanmakta, belirlenmiş ürünler gündelik hayatın içine insanlar farkında olmadan yerleştirilmektedir. Kimi zaman sistem içinde var olabilmek için bir zorunluluk, kimi zaman bu süreçte teknolojinin sunduğu kolaylık veya avantajlar, kimi zaman moda, kimi zaman ise tüketicinin sadece sahip olarak iyi hissetmesini sağlamak sayesinde yönlendirilen bir tüketim anlayışının ikamesi ile çark dönderilmektedir. Kapitalist sistem bunun için çok sayıda enstrümana da sahip görünmektedir. Öte yandan değişen şartlar gereği kârlılığı düşen ürünlerin üretim sürecinin kısmi tekeller tarafından merkez devletlerden yarı çevre devletlere kaydırılmasıyla başta işgücü olmak üzere yarı çevre devletlerin kaynaklarının bir başka sömürüsü daha söz konusu olmaktadır. Zira bu ürünler asla merkezde üretildikleri zamanki kadar katma değer yaratmayacak, ancak üretim yapıldığı bölgedeki üretim faktörlerinin düşük fiyatlı kullanımı ile piyasaya sürülebilecektir. Çevre devletler ise hem tüketim, hem de söz konusu üretim süreci için yarı çevre devletlere işgücü akışıyla sistemdeki en dezavantajlı yerlerini muhafaza etmektedirler. Böylesine bir bağımlılığın yaratmakta olduğu eşitsizlikler çevre ve yarı çevre devletlerde düzenli olarak ciddi miktarlarda cari açık veren bozuk iktisadi yapının toplumsal uzlaşmayı olumsuz etkilemesi ve finansal bağımlılıkların egemen konumunu da aşındırmasıyla muhtemel sosyo-politik buhranlara kapı açmaktadır. Bu devletler çoğu zaman hem içerden girişimlerle, hem de dışardan müdahalelerle siyasi istikrarsızlıklara sahne olmakta, halk çeşitli alanlarda ciddi güvenlik sorunlarıyla yüzleşmektedir. İstikrarsızlıkların ve tehditlerin boyutlarına bağlı olarak da bu bölgelerden daha güvenli ve

yaşanabilir alanlara doğru uluslararası zorunu göçler gerçekleşmektedir.

3. ULUS DEVLET, KAPİTALİZM, MODERNLEŞME

Gelinen nokta itibarıyla göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise uluslararası göç meselesini ele alırken sadece kapitalizme ve onun üretim biçimindeki değişmelere dayalı açıklamaların epeyce kısıtlayıcı olabileceğidir. Sahadaki gerçekliğe bakıldığında kapitalizmin ötesine geçen bazı unsurların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu hususta Wallerstein'in analizini kapitalizm üzerine kurmuş olması Anthony Giddens (2010: 67) tarafından ulus devlet etkisini göz ardı etmesi üzerinden eleştirilmiştir. Kapitalizmi ulus devletlerin ötesinde bir etki alanı çerçevesinde değerlendirirken bir yandan da merkez, çevre ve yarı çevre devletlerin hemen hepsinin “ulus devletler” oluşu, aralarındaki çıkar çatışmalarının ve sömürü ilişkilerinin yine aynı zeminde gerçekleşmiş olması tartışmanın bu boyutunu da hesaba katmayı zaruri kılmaktadır.

Bahse konu eleştiriden hareketle, uluslararası göçleri anlamaya çalışırken coğrafi hareketleri teşvik eden iktisadi etkenleri tek başına değerlendirmenin muhtemelen indirgemeci bir tavır olacağı kabul edilmelidir. Kaldı ki uluslararası göçlere kaynaklık eden, yeryüzünün tamamında üretilen eşitsizlikleri ve devletlerarası sömürü ilişkilerini tesis eden kurumsal yapılar iktisadi eğilimlerinin ötesinde başlı başına birer baskın figür olarak, siyasi örgütlenme biçimiyle varlıklarını sürdürürler. Ancak basit bir tarihi bir değerlendirme ile bu siyasi örgütlenme biçimlerinin, yani ulus devletlerin kapitalizm ile aralarındaki mesafenin de su götürür cinsten olduğu görülebilir. Esasında kapitalizm ve ulus devlet kavramlaştırmalarının birbirinden bağımsız anlamlarının yanı sıra iç içe geçmiş çetrefilli hali yine Giddens (2008: 183) tarafından tartışılmış, tarihi süreçte görülen sanayileşmiş ulus devletler ile kapitalist toplum yapısı arasındaki güçlü ilişki dile getirilmiştir. Belki de bir gerekircilik olarak tanımlanması gereken bu bağ Wallerstein'in çözümlemesinde detaylandırılması gereken bir açıklama olarak görülmediğinden veya kapitalizmin baskın belirleyiciliğine olan kesin kanaatten dolayı esastan irdelenmemiştir. Sonuç ne olursa olsun geleneksel toplumun feodal devletlerinin - imparatorluklarının kendi çıkarları için boy gösterdikleri mücadele alanları ile modern dönemin ulus devletlerinin daha çok, kapitalist üretim biçimleri ve finansal kapitalizm mecralarında yarattıkları eşitsizliklerin kıyası, tartışılan bu iki kavramın ürettiği girift yapıyı anlamaya yardımcı olacaktır. Ancak dikkate alınması gereken asıl mesele kapitalist ulus devletin korumacı ve müdahaleci tavrı etrafında biçimlenen uluslararası göçlerle ilgilidir.

Ulus devletler çoğu zaman şiddet ile ilişkilendirilse de bu konuda doğrudan bir yargıya sahip olmak pek mümkün görünmemektedir. Hatta milliyetçiliklerin dahi örgütlü şiddet eylemlerini doğuracağı yönünde genellenmiş bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Bunların birbirinin sebebi yahut sonucu olduğunu iddia etmekten ziyade her ikisinin de modern dönemde genişleme imkânı bulduğunu söylemek daha doğru olacaktır (Malešević, 2013: 115-119). Bunun yanında elbette, bu ifade ile modernleşme ve ulus devlet ilişkisini sadece kronolojik bir kesişme seviyesine indirgemek de amaçlanmamaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişki çok farklı boyutlarda ele alınabilecek olsa da endüstriyel üretimin asli sebep olduğu bir dönüşüm, geleneksel toplum modelinden sanayi toplumlarına geçişi ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Modernleşme sürecinin sosyal kurumlardaki ilk köklü yansımalarını ihtiva eden sanayi toplumları için lazım gelen yeni bütünleşme unsurunun ulus devlet örgütlenmesi içinde bulunması tarihi bir vakıdır. Öte yandan, her ne kadar “endüstriyalizm ile kapitalizm arasında zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi” vardır demek mümkün olmasa da endüstriyel üretimin gerisinde büyük çoğunlukla kapitalist etkinin bulunduğunu, bu üretim şeklinin de kapitalist toplumları doğurduğunu söylemek hiç de abartılı bir ifade sayılmayacaktır. Böylece daha önce kapitalizm ve ulus devlet üzerinden yürütülen tartışmayı modernleşme kavramıyla hercümerç etmenin de yolu açılmaktadır. Gelinen nokta Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın (2016: 64-65) anlatısında geçen, modernleşme sürecinin çoğulcu tarafının modern tüketim mallarından bazılarının seçimlerini zorlamak suretiyle insan varoluşuna radikal etkisini akla getirmektedir. Böylece, modernleşmenin kapitalizm ile benzeşen yahut aynı çizgide; sadece üretim ile değil, aynı zamanda tüketim ile de insan üzerinde nasıl bir belirleyiciliği hedeflediğini anlamak daha da kolaylaşacaktır. Nasıl ki modern toplumların tarih sahnesinde yer almaya başlamalarından bahsetmek için 19. Yüzyıla göz atmak gerekiyorsa, kapitalist toplumların ve kurumlaşmış ulus devletlerin ortaya çıkışı için de aynı dönem ele alınmalıdır. Topluma dair bu sıfatların birbirlerini üreten, doğrulayan ve kimi zaman çelişen ilişkilere sahip oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Ancak bu şekilde, uluslararası göçleri doğuran süreçler daha derinlikli olarak anlaşılabilir.

4. ULUSLARARASI GÖÇLERDE DEĞİŞMELER

Göç süreci insanlıkla yaşıt denebilecek kadar kadim bir tarihe sahip olsa da bir yandan da zamana, mekâna ve göçe konu olan sosyal gruplara bağlı olarak farklı görünüm arz etmiştir. Esasında bu görünüm bizzat insanoğlunun hayat serüvenindeki köklü değişimlerin; onun düşünme, örgütlenme ve üretme biçimlerinin de bir sonucudur. Bu bağlamda, kimilerinin modern ötesi toplum diye adlandırdığı bir yapıya has göçlerin ortaya çıkması, önceki dönemlerin insan hareketlilikleriyle çelişkilerin doğması da gayet tabiidir. Özellikle bilgiye ve niteliğe çok daha fazla önem veren esnek üretim modelinin işgücü talebi konusundaki ayrımcı ve ihtiyatlı tavrı şüphesiz ki eski tip uluslararası işçi göçlerinin önünü kapatmıştır. Post-endüstriyel üretim sürecinin bilhassa gelişmekte olan ülkeler açısından doğurduğu işsizlik, sınıf altı kitlenin genişlemesi, marjinalleşmesi ve ulus devletlerin korumacı politikalarıyla düzenli göç akışlarının önünü tıkaması şeklindeki sorunlar esasında yeni döneme ait şartlarla birlikte okunacak olursa daha kapsamlı bir yorumlamaya imkân tanıyabilir.

Sosyal bilimlerin bütün alanlarındaki çalışmalarda dönemleştirmelere sıkça rastlansa da göçle ilgilenen araştırmacılar içinde buna imkân sağlayacak bir dönüşüm modelini ortaya koyan görüşleriyle en fazla gündeme gelenlerin başındaki isim belki de Wilbur Zelinsky'dir. Zelinsky (1971), "*Demografik Geçiş Kuramı*"na bağlı olarak ürettiği "*Hareketlilik Geçiş Hipotezi*" ile tarihi düzlemde incelediği coğrafi insan hareketliliklerinin gelişiminde "modernleşme" sürecinin temelini oluşturan bazı kalıplaşmış ve kesin düzenlilikler bulunduğunu ileri sürmüştür. Zaman ve mekân kavramlarını birlikte ele alarak bir yenilik yaptığı iddiasında olan Zelinsky, tarihin farklı dönemlerinde birbirinden farklı bölgelerde gerçekleşen göç akışlarını yine göçe kaynaklık eden bölgeler ve hedef bölgelerin özellikleri üzerinde durarak beş ayrı aşamada ele almıştır. Bu aşamalar sırasıyla; "Premodern – Geleneksel Toplum" (*The Premodern Traditional Society*), "Erken Geçiş Toplumu" (*The Early Transitional Society*), "Geç Geçiş Toplumu" (*The Late Transitional Society*), "İleri Toplum" (*The Advanced Society*), "Geleceğin Süper İleri Toplumu" (*A Future Superadvanced Society*) şeklindedir. Bunların içinde, günümüz toplumlarının yaşamakta olduğu (belki yakın gelecektekilerin de yaşayacağı) göç süreçleri için en uygun açıklamanın bulunacağı beşinci aşama "Geleceğin Süper İleri Toplumu" olarak ifade edilmiştir. Bu aşamadaki göçler için bahsedilen sıkı politik kontroller, dolaşım biçimlerindeki hızlanma ve yeni dolaşım biçimlerinin ortaya çıkması gibi durumlar bir yana, nitelikli iş gücünün az gelişmiş bölgelerden eskiye kıyasla daha fazla göç eğiliminde olması yönündeki öngörü oldukça çarpıcıdır.

Zelinsky'nin bahsettiği "Geleceğin Süper İleri Toplumu" için ele alınacak göçler, kitlesel üretimle özdeşleşen sanayi toplumlarının muhatap olduğu uluslararası göçlerle kesin bir kopuşu bünyesinde barındırmaktadır. Bu kopuş, Peter Wagner'in (2005: 231-234) "örgütlü modernliğin krizi" nitelendirmesinde anlattığı, modernliğin kendini var eden özellikleriyle çelişir duruma gelişinin de hikâyesidir. Kapitalizmin hızlanmasında kilit rol üstlenen modern devlet yapısı ve bu hızlanma sürecinden güçlenerek çıkan onun ulus devlet niteliği, ekonomik üretimin zaman içinde ulusallık özelliğini yitirmesi ve yaygınlık kazanan uluslararası sermaye akışları ile ironik bir krizle yüzleşip aşınmaya başlamıştır. Ulus devletin egemenliği açıkça dünya çapındaki finansal güçler tarafından tehdit edilmiştir (Habermas, 2010: 30-31). Nitekim, 19. ve 20. Yüzyılların liberalist hayalleri sonucu var olan dışa açık ekonomiler ulus devlet refleksleriyle beraber 1970'lerde başlayan sert tökezlemelerle, başta işgücü göçlerini gündeme alan kapalı piyasa özellikleriyle burun buruna gelmişlerdir. Modernliğin sonunda yahut girmiş olduğu bu yeni evredeki pratikler uluslararası göçler için yeni anlayışları da peşi sıra getirmiştir. Zira yeni toplum modelinde ihtiyaç duyulan göçmen tipi, yeni işgücü piyasasına göre şekillenmekte ve önceki dönemin "ikiye bölünmüş emek piyasası" da bilindik işlevini yitirmektedir.

Michael J. Piore'nin (1978; 2008: 35) ifade ettiği gibi, bir ülkenin toplam iş gücü talebinde yerli ve göçmen işçilerin ayrı ayrı yoğunlaştığı, kendine has gereklilikleri, rolleri ve fonksiyonları olan birincil ve ikincil piyasa şeklinde bir ayırım gerçekleşmişse buna "ikiye bölünmüş emek piyasası" denir. Ancak, sanayileşmiş Batı toplumlarında endüstriyel üretim sürecinin sonuçlarından biri olan bu ayırım zaman içinde üretim şeklindeki köklü değişikliklerle anlamını yitirmeye başlamıştır. Post-endüstriyel üretim anlayışının gereği olarak esnek üretim tarzına imkân sağlayan teknoloji yoğun (nispeten de küçük) üretim birimleri niteliksiz – geçici işçi göçünü nitelikli – kalıcı işçi göçüne dönüştürebileceği yönünde yeni bir seçeneği dikkate almayı gerekli kılmıştır (Piore, 1986: 32-33). Elbette bu dönüşüm süreci düzenli göçmen işçi sayılarında dramatik bir düşüşü de beraberinde getirmiştir. Öyle ki, "bir süreliğine işçi" kabul edilen göçmenlerin -ki bu kimlik çoğu zaman onların da tercihi olmuştur- zaviyesinden bakıldığında zamansız ıskartaya çıkarılışlarına ve sınıf altı kitlesinin genişlemesine yol açtığını söylemek mümkündür (Erbaş, 2019: 160-161). Bir başka bakışla da, Ulrich Beck'in (2011: 216-217) "risk toplumunda istihdam güvencesizliğinin

genelleşmesi” olarak tabir ettiği durum kendini göstermiştir denebilir. Sanayi toplumlarının hayat boyu tam zamanlı iş anlayışına karşılık esnek zamanlı düşük istihdam biçimlerinin yaygınlık kazanması yeni toplum modelinin temel meselelerindendir. Standartlaşma sonrasında işçilerin özgürlüklerindeki artış karşısında iş güvencesi sorunları yaşamaları sistemin doğal çıktılarından. Böylesine köklü bir dönüşümün neticelerinin başında ise az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelmiş vasıfsız ve yarı vasıflı işçi göç eğilimlerine karşılık, gelişmiş ülkelerin yalnızca yarı vasıflıdan fazlası ve vasıflı konumundaki sınırlı sayıda işçiye kapı açması durumunu saymak gerekecektir. Ancak küresel düzeyde kalıplaşmış göç sistemlerinin bir sonucu olarak emek sömürüsünü göze alarak da olsa uzun zamandır gelişmiş ülkelere göç eden insanlar için bu kez de düzensiz göçler bir seçenek şeklinde ortaya çıkmış görünmektedir.

5. SONUÇ

Gönüllü ya da zorunlu, düzenli ya da düzensiz bütün göçlerin arka planında terk edişleri ve yönelimleri belirleyen tarihsel etkenler vardır. İnsan eğilimleri ile ilgili olan bütün alanlarda olduğu gibi göç alanındaki tarihsellik de anlama ve yorumlama çabalarında dönemin gerçekliklerini dikkate almaktan ibarettir. Bu makalede üzerinde durulan uluslararası göçler ise “modernleşme”, “endüstriyel / post-endüstriyel üretim biçimleri”, “ulus devlet” ve “kapitalizm” şeklinde ifade edilebilecek kavramların tarihsel anlamlandırmaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Modernleşmenin sosyal kurumlar üzerindeki belirleyiciliğini sergileyen ilk toplum tipi sayılan Sanayi Toplamlarının ve bu toplum tipinin en güçlü ve en uzun ömürlü siyasi örgütlenme biçimi olan ulus devletlerin kapitalizm ile birbirini besleyen ilişkisi birçok toplumsal süreci olduğu gibi dönemin şartlarına uygun uluslararası göçleri de üretmiştir. İktisadi güçleri itibariyle merkezde yer alan devletlerin ihtiyacı olan vasıfsız ve yarı vasıflı ucuz iş gücü -çoğu zaman geçici bir süreliğine- az gelişmiş devletlerden sağlanmış, bu siyasi yapılar arasında birçok alanda olduğu gibi emek alanında da sömürü ilişkisi tesis edilmiş, göç sistemleri de buna hizmet etmiştir. Ancak, “Taylorist” – “Fordist” üretim anlayışları yerini “post-Fordizm”e bıraktıkça ve ulusal iktisadi saha uluslararası sermayenin tahakkümü altına girdikçe başta ulus devlet ve kapitalizm arasındaki ilişki değişmiş, hem gönüllü hem zorunlu göçlerde nitelik ve nicelik itibariyle ciddi farklılaşmalar yaşanmıştır. Yeni dönemin talep edilen işgücünü çoğu zaman uzmanlar oluşturmuş, yarı vasıflı ve vasıfsız işgücü için düzenli göç yolları büyük oranda kapanmıştır. Bunun yanında “*laissez-faire, laissez-passer*”ci liberal iktisat anlayışı, emeğin sömürüsünü ikinci plana atsa da diğer kaynakların sömürsünden vazgeçmeyen Batılı ulus devlet müdahaleciliği ile uluslararası alanda anlamını ciddi oranda yitirmiştir. Merkez devletlerin az gelişmiş toplumlara tasallutunu sürdürmesi ile kaynakları sömürülen bölgelerde düzensiz göçler için geniş bir zemin hazırlanmıştır. Nihayetinde ise göç sürecini tetikleyen yapılar aynı zamanda göç akışlarının da hedefi konumuna gelmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T.W. (2011). *Kültür Endüstrisi – Kültür Yönetimi* (Çev: M. Ülner, N. Tüzel, E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu* (Çev: H. Deliceçaylı, F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik* (Çev: F. D. Ergun), Say Yayınları, İstanbul.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Bir Başka Modernliğe Doğru* (Çev: K. Özdoğan ve B. Doğan), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2016). *Modernite, Çoğulculuk ve anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi* (Çev: M. D. Dereli), Heretik Yayınları, Ankara.
- Chudinovskikh O. & Denisenko, M. (May 18, 2017). “Russia: A Migration System with Soviet Roots”. Migration Information Source. (erişim: 29.07.2019). <https://www.migrationpolicy.org/article/russia-migration-system-soviet-roots>
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden kaçışlara Göç ve Göçmenler*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet* (Çev: C. Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları* (Çev: E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (2010). “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak (Çev: İ. Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Lee, E. S. (1966). “A theory of migration.” *Demography*, Vol. 3. No. 1: 47–57.

- Malešević, S. (2013). Nation-States And Nationalisms. Polity Press, Cambridge- Malden.
- Piore, M.J. (1978). “Dualism in the Labor Market : A Response to Uncertainty and Flux. The Case of France”. *Revue Économique*, V. 29. No.1: 26-48; (erişim:10.8.2019) doi: <https://doi.org/10.3406/reco.1978.408371>
- Piore, M.J. (1986). “The Shifting Grounds For Immigration.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 485:23-33. (erişim: 13.7.2019) <http://www.jstor.org/stable/1045438>
- Piore, M.J. (2008). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press, New York.
- Rusya Federasyonu İstatistik Servisi. (2019). “Uluslararası Göç”. (erişim: 30.07.2019). http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/demography/#
- Sennet, R. (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü* (Çev: A. Onacak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- UN (2019). “International Migration 2019” United Nations: Department of Economic and Social Affairs Publications.(Erişim:05.08.2019) https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/MigrationStock2019_Wallchart.pdf
- UNCHR Global Trends (2018). “Global Trends Forced Displacement in 2018”. UNCHR (erişim: 25.07.2019) <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi* (Çev: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi*. (Çev. E. Abadoğulu, N. Ersoy), BGST Yayınları, İstanbul.
- Zelinsky, W. (1971) “The Hypothesis of the Mobility Transition”, *Geographical Review*, Vol. 61, No. 2 (Apr., 1971): 219-249.